

MORESPRUDENTIE IN DE PRAKTIJK

Mariël Kanne & Ellen Grootoonk (redactie)

Colofon

ISBN: 978-90-5972-928-5 (paperback)

ISBN: 978-90-5972-929-2 (e-book)

Productie & uitgave:

Academische Uitgeverij Eburon, Delft, www.eburon.nl

Omslagontwerp:

Afke Schenkelaars

© 2014 Hogeschool Utrecht

Lectoraat Innovatieve Maatschappelijke Dienstverlening

Kenniscentrum Sociale Innovatie

Hogeschool Utrecht

Postbus 85397

3508 AJ Utrecht

www.onderzoek.hu.nl/kenniscentra

www.liavandoorn.nl

Dit boek is het resultaat van het Moresprudentieproject. Het is tot stand gekomen in samenwerking met onderzoekers van het project Dilemma's Doordacht, dat mede gefinancierd werd door SLA-RAAK.

INHOUD

Voorwoord	9
Inleiding	11
1. Emotionele beroering en moraal	19
Sabrina Keinemans	
<i>Neutraliteit als leidend principe</i>	20
<i>Er staat iets op het spel</i>	22
<i>Tot handelen komen</i>	24
<i>Werken met passie</i>	26
<i>Ethiekwerk</i>	26
<i>Moreel beraad</i>	29
<i>Tot besluit</i>	31
<i>Reflectievragen</i>	31
<i>Literatuur</i>	32
2. Bestaansethiek: de betekenis voor praktijk en opleiding	35
Michel Jansen	
<i>Inleiding</i>	36
<i>Morele aspecten van praktijk-situaties</i>	36
<i>Bestaansethiek</i>	38
<i>Ethische identiteit</i>	41
<i>De opdrachten vanuit bestaansethiek</i>	45
<i>Conclusie</i>	47
<i>Reflectievragen</i>	47
<i>Literatuur</i>	48
3. We zien het allemaal anders, maar wie ziet het goed?	49
Mariël Kanne	
<i>Inleiding</i>	50
<i>Waarom ontstaan dilemma's door diversiteit?</i>	51
<i>Waarom is het bespreken van dit soort dilemma's zo lastig?</i>	55

	<i>Wat te doen bij dilemma's die ontstaan door diversiteit?</i>	58
	<i>Reflectievragen</i>	62
	<i>Literatuur</i>	62
4.	Loyaliteit in het sociaal werk	65
	Hans van Ewijk	
	<i>Loyaliteit, een kleine begripsverkenning</i>	66
	<i>Loyaal zijn met mevrouw Bontje</i>	70
	<i>Loyaal zijn met beleid en organisatie</i>	71
	<i>Loyaliteit met het beroep</i>	72
	<i>Loyaliteit met de persoon</i>	73
	<i>Werken in en met complexiteit</i>	74
	<i>Kenmerkende capaciteiten in werken met complexiteit</i>	75
	<i>Loyaliteit in complexiteit</i>	78
	<i>Tot slot</i>	80
	<i>Reflectievragen</i>	80
	<i>Literatuur</i>	81
5.	Ethische positie bekeken: een ander verhaal?	83
	Edith Raap	
	<i>Inleiding</i>	83
	<i>Ethische positie</i>	85
	<i>Besef van verantwoordelijk-zijn</i>	86
	<i>Betekenis van de ethische positie</i>	88
	<i>Kennis over onderschap</i>	89
	<i>Eigen binnenwereld tegenover basale zijns-relatie</i>	89
	<i>Ontwikkeling van het kind als uitkomstmaat</i>	92
	<i>Wat betekenen deze inzichten voor de casus</i>	94
	<i>Reflectievragen</i>	95
	<i>Literatuur</i>	95
6.	Versluiting en reproductie van geweld door de hulpverlening	97
	Charlotte van Besouw	97
	<i>Morele verontwaardiging en morele stellingname</i>	98
	<i>Functionele stellingname</i>	99
	<i>Rudimentaire veiligheid</i>	101
	<i>Traumatische overdracht</i>	104

	<i>Stop de versluiering en de reproductie van geweld</i>	105
	<i>Reflectievragen</i>	107
	<i>Literatuur</i>	107
7.	In dialoog over moreel beraad	109
	Ellen Grootoenk en Ed de Jonge	
	<i>Randvoorwaarden voor moreel beraad</i>	110
	<i>Doelgericht het groepsproces begeleiden</i>	113
	<i>Het doel van moreel beraad</i>	114
	<i>In de schoenen van een ander staan</i>	116
	<i>Het vergroten van morele sensibiliteit</i>	118
	<i>Bewustwording en acceptatie</i>	120
	<i>De heilige ruimte</i>	122
	<i>Complexiteit omarmen</i>	124
	<i>Literatuur</i>	126
8.	Morele dilemma's van studenten tijdens hun stage	127
	Aly Gruppen	
	<i>Inleiding</i>	127
	<i>Ervaringen van studenten op stage</i>	128
	<i>De context waarin morele dilemma's ontstaan</i>	130
	<i>De leeftijd: ontwikkeling van identiteit</i>	133
	<i>Beelden en opvattingen over de rol van de hulpverlener</i>	134
	<i>Aanbevelingen</i>	137
	<i>Reflectievragen</i>	141
	<i>Literatuur</i>	141
9.	Ethisch actorschap ontwikkelen in onderwijs en praktijk	143
	Raymond Kloppenburg	
	<i>Ethisch actorschap als doel van onderwijs</i>	144
	<i>Ontwikkelen van ethisch actorschap</i>	146
	<i>Krachtige leeromgevingen voor ethisch actorschap</i>	152
	<i>Inhoud van ethiekonderwijs</i>	155
	<i>Beoordelen van ethisch actorschap</i>	156
	<i>Tot slot</i>	159
	<i>Literatuur</i>	159

10. Professionele identiteit	161
Ed de Jonge	
<i>Perspectieven op professies</i>	163
<i>Sociaal werk als professie</i>	170
<i>De professionele identiteit van beroepsbeoefenaren</i>	177
<i>Reflectievragen</i>	183
<i>Literatuur</i>	183

VOORWOORD

Het sociaal werk beleeft roerige tijden. De omslag van de verzorgingsstaat naar de participatiesamenleving, en de daarmee gepaard gaande transitie, vormen een immense verandering. In deze turbulente context bieden sociaal werkers ondersteuning aan cliënten die met complexe (levens)vragen kampen. Van sociaal werkers wordt verwacht dat ze een afgewogen oordeel vormen over wat het goede is voor hun cliënten, dat ze tot een besluit komen en daar naar handelen. Daarbij dienen ze ook te kunnen omgaan met botsende belangen en loyaliteiten en met de emoties die het precaire werk met cliënten bij hen oproept. Dat is geen eenvoudige opdracht.

Het Moresprudentieproject, dat in deze bundel wordt belicht, poogt sociaal werkers houvast te bieden bij hun morele oordeelsvorming. De kern van dit project is het verzamelen en analyseren van lastige casussen uit de dagelijkse praktijk van het sociaal werk. Daarmee staat dit project in een langere traditie. In navolging van Marie Kamphuis, benadrukte Geert van der Laan in 1995 in zijn oratie *Leren van gevallen* het belang van de reconstructie van casuïstiek voor praktijk en wetenschap.

De bundel *Moresprudentie* laat zien dat het verzamelen van casuïstiek en daarvan leren, ook in deze turbulente tijd, een belangrijk fundament blijft van het sociaal werk.

Lia van Doorn,

Lector bij het Kenniscentrum Sociale Innovatie van de Faculteit Maatschappij en Recht, Hogeschool Utrecht.

INLEIDING

In 2010 ontstond binnen het Lectoraat Innovatieve Maatschappelijke Dienstverlening van Hogeschool Utrecht (HU) het idee om casuïstiek te gaan verzamelen uit de praktijk van het sociaal werk. De reden om hieraan te beginnen was nauw verbonden met één van de doelen die Lia van Doorn voor ogen had toen zij in 2008 aantrad als lector: “bevordering en explicitering van morele oordeelsvorming in de beroepspraktijk van sociale professionals”. Het verzamelde casusmateriaal zou gebruikt kunnen worden om onderzoek te doen naar morele dilemma’s die zich voordoen in het werkveld en naar de waarden en normen die richtinggevend zijn voor beslissingen en handelen van professionals. Daarnaast zou het als basis kunnen dienen voor de ontwikkeling van een ‘moreel geheugen’ in het vakgebied sociaal werk. Uiteindelijk zou dit alles moeten leiden tot houvast voor professionals en leidinggevendenden in organisaties en beroepsgroepen bij beslissingen over wat het goede is om te doen. Aan zo’n houvast hebben zowel professionals die al een beroep uitoefenen in het maatschappelijk werk en de zorg, als studenten die in het Hoger Beroeps Onderwijs hierop worden voorbereid grote behoefte. Dit bleek uit onderzoek van het lectoraat en ook in het onderwijs dat door docenten – die tevens onderzoeker zijn in het lectoraat - aan de HU gegeven wordt. Daarom werd in het werkveld gezocht naar sociale professionals die bereid waren om hun lastige casussen te delen. Op de hogeschool werd nagedacht over een methode om de belangrijkste punten van zo’n lastige casus boven tafel te krijgen. Zo ontstond het Moresprudentieproject. Het woord *moresprudentie* in de naam knipoogt naar het woord ‘jurisprudentie’. Jurisprudentie betreft rechterlijke uitspraken in zaken die vergelijkbaar zijn met een zaak waarover een rechtbank moet oordelen; deze vergelijkbare zaken kunnen een precedent vormen in nieuwe zaken. Het gaat dus niet om het formuleren van nieuwe wetten maar om het formuleren van een juist en rechtvaardig oordeel in een specifieke situatie. En dat is precies wat ook bij moresprudentie beoogd wordt, alleen dan niet op juridisch gebied maar met betrekking tot de moraal. Een letterlijke vertaling van het woord moresprudentie maakt misschien nog beter duidelijk wat wij ermee bedoelen. Het woordje ‘mores’ kent iedereen uit de uitdrukking ‘ik zal je mores leren’. Hoewel dit meestal in negatieve zin

gebruikt wordt, wil degene die het zegt ermee uitdrukken dat hij of zij de ander wil laten weten 'hoe het hoort'. Mores is het Latijnse woord voor 'zeden' of 'gewoontes' van een groep mensen. Wij verbinden het in Nederland met moraal: het geheel van waarden en normen dat richting geeft aan het handelen van mensen. Het woord 'prudentie' is ook afgeleid van het Latijn; het betekent 'voorzichtigheid' in de zin van 'verstandigheid', 'inzicht' of 'wijsheid' en wordt geassocieerd met het hebben van (levens)ervaring. Het gaat bij moresprudentie dus uitdrukkelijk *niet* om het formuleren van algemene regels die in de vorm van protocollen en beroepscode's aan de werkers in het veld worden opgelegd, maar om het vinden van een antwoord op de vraag "Wat is het goede om te doen in *déze* situatie?". In de bedrijfsethiek wordt de term moresprudentie in dit verband gebruikt voor het gezamenlijke leerproces - dat zowel binnen organisaties als binnen beroepsgroepen kan plaatsvinden - waarin "op systematische wijze kennis en inzichten worden verzameld over de manier waarop met alle morele aspecten van het werk kan worden omgegaan" (Karssing, 2011, p. 170; zie ook Wirtz, 2004). In het Moresprudentieproject hebben wij daarom vooral de nadruk gelegd op het verzamelen van inzichten en niet zozeer op het formuleren van uitspraken over 'hoe het moet' die uit die inzichten zouden kunnen voortvloeien. De verzamelde inzichten vormen een referentiepunt voor het handelen van beroepsbeoefenaren in toekomstige vergelijkbare situaties; ze dragen bij aan de ontwikkeling van praktische wijsheid van individuele werkers en (dus) aan normatieve professionalisering.

Aan ons Moresprudentieproject hebben in de afgelopen vier jaar zeker 300 professionals – maatschappelijk werkers, sociaal agogisch medewerkers, sociaal pedagogische hulpverleners, ambulante begeleiders, verpleegkundigen, geestelijk verzorgers, werkzaam in meer dan 20 organisaties verspreid over heel Nederland - een bijdrage geleverd. Zij deden dit door samen met collega's te reflecteren op hun morele dilemma's tijdens moreel beraad op de werkvloer, volgens een gestructureerde gespreksmethode. Uit hun eigen evaluaties blijkt dat zij hier veel van geleerd hebben. Niet alleen specifiek met betrekking tot de inhoud van een ingebrachte casus, maar ook door het bespreken van dit soort vragen op zich. Vaak genoemde leerpunten zijn: het inzicht dat er een uitweg uit een dilemma mogelijk is wanneer je een kwestie vanuit andere perspectieven bekijkt; bewustwording van het feit dat je als hulpverlener niet per se de kant van de cliënt hoeft te kiezen omdat je ook een maatschappelijke verantwoordelijkheid hebt; het besef dat het belangrijk is om niet in

je eentje met ingewikkelde vragen rond te blijven lopen omdat het delen ervan met collega's méér oplevert dan tips en adviezen, namelijk herkenning en argumenten ter onerbouwing van aanvankelijk intuïtief handelen; duidelijkheid over wat behoort tot de eigen professionaliteit en wat de verantwoordelijkheid van iemand anders is.

Verslagen van het moreel beraad dat gehouden werd in de deelnemende organisaties werden opgestuurd aan de projectmedewerkers van Hogeschool Utrecht. Elk verslag bestond uit een geanonimiseerde beschrijving van de moreel problematische casus die in een team besproken werd, aangevuld met de overwegingen, gedachten en gevoelens van de inbrenger en zijn (of haar) collega's, gevolgd door de uiteindelijk gekozen oplossing met voor- en tegenargumenten. Zo ontstond een 'database' met bijna honderd casusbeschrijvingen van waargebeurde situaties waarin een morele kwestie aan de orde was. Met vier onderzoekers hebben wij vanuit HU in dit project alle beschreven probleemsituaties geanalyseerd. We maakten een inventarisatie van veelvoorkomende vragen en thema's, we bespraken met elkaar wat ons opviel en wat ons verontrustte. Ook wij leerden hier veel van. We kwamen erachter dat het in de praktijk heel moeilijk is om een dilemma scherp te formuleren omdat er vaak meerdere kwesties tegelijk aan de orde zijn en dat ethische theorieën dan tekortschieten bij het vinden van een werkbaar antwoord. Wat voor de één een dilemma is, is voor een ander soms totaal geen probleem. We wisten al dat sommige mensen hun handelen rechtvaardigen op basis van universele principes zoals autonomie en het voorkomen van schade, terwijl anderen van situatie tot situatie afwegen wat de gevolgen van hun handelen zijn. We wisten ook dat de vraag of iemand iets een dilemma vindt te maken heeft met de persoonlijke, professionele en publieke waarden en normen die diegene zich eigen gemaakt heeft. Maar we kwamen er achter dat er bij veel zorg- en hulpverleners in de praktijk ook sprake is van een bepaalde mate van normverschuiving. Zo vertelde een maatschappelijk werker die tienermoeders ondersteunt dat zij onlangs geschokt was door de aanmelding van een twaalfjarig meisje dat zwanger was. Ze realiseerde zich op dat moment dat ze het tegenwoordig heel normaal vindt om te maken te hebben met veertien- en vijftienjarige zwangere meiden, terwijl ze dát toen ze begon met dit werk ook schokkend vond. Het risico bestaat dat verschuivende normen leiden tot normvervaging. Dit zagen wij bijvoorbeeld soms bij begeleiders van cliënten met een uitkering die daarnaast zwart bijklossen of op een andere manier frauderen. Zij vinden dit inmiddels 'gewoon' omdat het zo

vaak voorkomt en stellen er daarom geen vragen meer bij. Problemen als deze kunnen dan alleen nog maar door ‘buitenstaanders’ gesignaleerd worden. Voor ons als opleiders van professionals leidde dit tot de overtuiging dat het nog belangrijker is om in onderwijs en bij- en nascholing aandacht te schenken aan kritische reflectie dan we dachten.

We zagen in de verslagen ook dat professionals vaak dilemma’s benoemen die strikt genomen geen moreel dilemma zijn. We noemen dit ‘valse’ morele dilemma’s. Soms zijn het geen *morele* dilemma’s en soms zijn het ook geen *dilemma*’s. Een dilemma is ‘een situatie met een of/of karakter waarin beide kanten negatieve consequenties hebben en je een keuze moet maken; niets doen is ook kiezen’ (definitie ontleend aan Graste, 2003). Bij een *moreel* dilemma botsen waarden en normen van betrokkenen, er zijn dan verschillende antwoorden op de vraag wat het goede is om te doen in een situatie. Uit een moreel dilemma vloeit altijd een morele vraag voort die begint met “Moet ik...”, “Kan ik...” of “Mag ik...”. ‘Valse’ morele dilemma’s komen vaak voor in situaties waarin hulpverleners niet voldoende kennis hebben. Neem bijvoorbeeld de persoonlijk begeleider die zich afvraagt of hij de informatie die hij ongevraagd per e-mail kreeg van de partner van zijn cliënt mag delen met zijn collega’s, of de psychiatisch verpleegkundige die gebeld wordt door de politie met de vraag of meneer X bij hen als cliënt bekend is en zich afvraagt of zij dit moet vertellen. Zulke vragen kunnen vaak beantwoord worden met informatie ten aanzien van het delen van informatie over cliënten met derden uit wetten, beroepscode en organisatieprotocollen. Het blijken dan opeens praktische vragen te zijn, geen morele. Het is anders wanneer de inbrenger zou zeggen: “Ik weet dat ik de informatie over mijn cliënt in principe niet door mag geven aan de politie, maar ik weet ook dat hij een pistool heeft en hij heeft gezegd dat hij zijn broer dood zal schieten”. Dán is er wel een moreel dilemma. Naast een gebrek aan kennis van regels ligt soms ook gebrekkige kennis van ziektebeelden, specifieke kenmerken van bepaalde cliëntengroepen, diagnoses en behandelmogelijkheden ten grondslag aan ‘valse’ morele dilemma’s. De ambulante begeleidster van de jonge vrouw die graag zelfstandig wil wonen maar zichzelf ook steeds snijdt, formuleerde als dilemma: “als ik de begeleiding richt op ondersteuning van het zelfstandig wonen verwaarloos ik haar lichamelijk welzijn maar als ik de aandacht vestig op de automutilatie ben ik bang dat ze psychisch onderuit gaat en het zelfstandig wonen niet meer aankan”. Toen een psychiater geconsulteerd werd die vertelde dat het ziektebeeld van deze cliënt een contra-indicatie is

voor zelfstandig wonen, bleek dit dilemma geen dilemma meer. Ook ontbrekende kennis over hoe het één en ander binnen organisaties geregeld is, klinkt vaak door in de wijze waarop morele dilemma's door professionals worden geformuleerd. Onduidelijkheid over de verdeling en afbakening van taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden binnen een organisatie leidt er soms toe dat professionals iets als een persoonlijk dilemma ervaren terwijl het eigenlijk een organisatieprobleem is. Ten slotte vermoeden wij dat naast ontbrekende kennis ook tekortschietende vaardigheden soms leiden tot 'valse' morele dilemma's. Bijvoorbeeld wanneer professionals een cliënt niet kunnen confronteren met fout gedrag. Als hogeschooldocenten trekken wij ons dit gebrek aan kennis en vaardigheden van professionals in en over de praktijk aan. Het heeft tot gevolg dat we samen met onze collega's binnen de hogeschool nog eens goed naar de inhoud van ons curriculum gaan kijken. Naar buiten, in het werkveld, leidt het tot attendering op onderwerpen voor na- en bijscholing en soms zelfs tot organisatieadvies.

Iets anders dat wij leerden uit de analyse van de moreel beraad verslagen betreft de grote rol die emoties spelen bij het opsporen van ethische en morele vragen in de praktijk van het sociaal werk en de zorg. Uit de antwoorden die professionals geven op de vraag: "Wat raakt je in deze casus?" maken wij op dat morele dilemma's vaak ontstaan wanneer een professional zich verantwoordelijk *voelt* voor iets waar hij of zij strikt genomen niet verantwoordelijk voor *is* (of zelfs niet mag zijn). Het morele dilemma van de stagiaire die toezegt om medicijnen te verstrekken aan een cliënt terwijl ze daar niet bevoegd voor is, is hiervan een duidelijk voorbeeld. Maar het blijkt ook uit de bezorgdheid om het lot van kinderen van cliënten met psychische problemen, of de verontwaardiging om hoe een cliënt behandeld wordt bij een andere instantie. Lang voordat iets als een moreel dilemma benoemd wordt, is het gevoel al aanwezig, onder de oppervlakte en soms komt het ook tot uiting in het gedrag en de communicatie van betrokkenen. Eén van de conclusies die wij voor onszelf trokken in de loop van het project was dat het er niet zo zeer om gaat dat professionals in de praktijk uiteindelijk een dilemma perfect kunnen verwoorden maar dat het vooral belangrijk is dat zij zich bewust worden van de morele dimensie van het werk dat ze doen. Of iets dan geformuleerd wordt als een vraag, een probleem of een dilemma (Banks, 2012) doet er op zich niet zoveel toe: het feit dát erover gesproken kan worden met collega's en cliënten is minstens zo belangrijk als wát er besproken wordt. En het bespreekbaar maken begint vaak met het

onderzoeken van datgene waardoor iemand geraakt wordt. In de gespreksmethode die wij gebruikten voor het moreel beraad met teams in de praktijk heeft dit dan ook een prominente plaats gekregen. Aanvankelijk was dit vooral ingegeven door onze eigen intuïtie, maar nu, na jaren ervaring met de methode kunnen wij ook met veel voorbeelden uit de praktijk onderbouwen waarom dit belangrijk is. Onze gespreksmethode bestaat uit acht ‘stappen’ aan de hand waarvan het gesprek over een moreel ingewikkelde situatie gestructureerd wordt:

1. Wat is er aan de hand?
2. Waardoor ben je geraakt?
3. Formuleer het dilemma
4. Eerdere ervaringen
5. Andere perspectieven
6. Wat zijn de mogelijkheden?
7. Nakaarten
8. Evalueren

Deze structuur zal voor degenen die bekend zijn met overlegmethoden voor ethiek in de praktijk niet veel nieuws bevatten, want wij hebben ons – mede op grond van onze eigen ervaringen als gespreksleider van reflectie op goede zorg en socratische gesprekken in de praktijk van zorg en sociaal werk – gebaseerd op reeds bestaande stappenplannen en gespreksstructuren. We hebben elementen uit zowel probleemgeoriënteerde als houdingsgeoriënteerde beproefde methodes, zoals onder andere beschreven in het boek *In gesprek over goede zorg* dat in 2003 verscheen, gecombineerd tot een naar ons idee bruikbaar stappenplan.

De teams die participeerden in het Moresprudentieproject gebruikten voor de verslaglegging van hun moreel beraad een format dat de stappen van de gespreksmethode volgt. Daardoor beschikken wij niet alleen over de inhoud van de besproken casuïstiek maar ook over evaluatieve opmerkingen ten aanzien van het effect en de effectiviteit van het moreel beraad.

In de afgelopen jaren hebben zowel elementen uit de beschreven casuïstiek als enkele onderdelen van de analyseresultaten reeds gefungeerd als instructiemateriaal (onder andere in onderwijs op de Hogeschool, in workshops op diverse symposia en congressen voor het werkveld, op studiemiddagen en tijdens bijscholing in de deelnemende organisaties, op de website) en als basis voor artikelen in vakbladen. Ook het boek dat voor u ligt, is gebaseerd op onze inventarisatie van ethische vragen en morele opvattingen die uit het verzamelde materiaal naar voren komen.

Ongeveer gelijktijdig met het Moresprudentieproject startte binnen het lectoraat Innovatieve Maatschappelijke Dienstverlening ook een praktijkonderzoek dat specifiek gericht was op de morele en ethische aspecten van de beroepspraktijk van ambulante sociale professionals. Dit project, dat onder de titel *Dilemma's Doordacht* wordt uitgevoerd gedurende de periode 2011-2015 in samenwerking met een zestal regionale praktijkinstellingen, werd mede gefinancierd door SIA-Raak. De aanleiding voor dit onderzoek vertoonde sterke overeenkomsten met de reden waarom het Moresprudentieproject begon: ook professionals in de frontlinie van het ambulante werk worden in toenemende mate geconfronteerd met moreel beladen praktijksituaties, terwijl een richtinggevend en gemeenschappelijk ethisch referentiekader steeds verder uit het zicht is geraakt. Bij deze toenemende dilemmadichtheid en dit afbrokkelend ethisch houvast spelen uiteenlopende maatschappelijke ontwikkelingen een rol, zoals ontzuiling, democratisering, globalisering en toenemende diversiteit en pluriformiteit in de samenleving (zie Van Doorn, 2008). De oorzaken zijn dus wel in beeld; over de gevolgen gaat dit boek.

Vrijwel alle auteurs van de tien hoofdstukken maken deel uit van een van de twee onderzoeksgroepen van het lectoraat Innovatieve Maatschappelijke Dienstverlening. Zij zijn, naast onderzoeker bij het Moresprudentieproject en/of bij het project *Dilemma's Doordacht*, ook docent binnen één of meerdere studierichtingen van de Hogeschool Utrecht. Elk van hen heeft een thema uitgewerkt dat naar voren komt in de ingestuurde casuïstiek en dat aansluit bij de eigen expertise. Allen staan zij open voor vragen en reacties naar aanleiding van hun tekst, daarom hebben wij hun e-mailadressen vermeld. In principe kan elk hoofdstuk op zich als een zelfstandige tekst beschouwd worden; de volgorde maakt niet uit. U kunt als lezer zelf bepalen wat u interessant of leerzaam vindt. Daarom beginnen alle hoofdstukken met een korte beschrijving van een casus die ingebracht is in het Moresprudentieproject gevolgd door het doel dat de auteur met de tekst heeft. De hoofdstukken zijn behalve qua inhoud, ook qua toon heel divers. Soms klinken er allerlei theoretische verwijzingen in door, soms veel praktische ervaringen en enkele auteurs nemen ook heel nadrukkelijk een moreel standpunt in ten aanzien van de beschreven problematiek. Zij 'moraliseren'. Wij zijn daar blij mee. Want hoewel moraliseren, zoals ook Tonkens al opmerkte in 2006, in veel omgevingen een negatieve bijklank heeft, zou het toch goed zijn als mensen – zowel burgers als professionals – zich meer, en vaker, zouden uitspreken over wat ze goed en fout vinden. Zonder dat dit gelijk

leidt tot (voor)oordelen en veroordelingen. Want alleen wanneer er ruimte is voor debat en dialoog over waarden en normen, kunnen wij onze moraal ontwikkelen en onze eigen morele oordelen kritisch onder de loep nemen. Het is een 'levend proces' (Stas, Verbruggen, Vlaeminck 2013) waarin professionals samen op zoek gaan naar wat 'goed werk' (Jacobs, Meij, Tenwolde en Zomer, 2008) is. De initiatieven voor moreel beraad in de praktijk die in de laatste jaren in de zorg en in veel maatschappelijk werk organisaties genomen worden zijn bedoeld om deze ruimte te bieden. Vanuit onze eigen invalshoek als onderzoekers en opleiders in het HBO hopen wij dat dit boek ook bijdraagt aan deze positieve ontwikkeling in praktijken waar sociale en zorgprofessionals werken.

Literatuur

- Doorn, L. van (2008). *Sociale professionals en morele oordeelsvorming*. Openbare les bij aanvaarding lectoraat Innovatieve Maatschappelijke Dienstverlening Hogeschool Utrecht.
- Graste, J. (2003). Omgaan met dilemma's. Een methode voor ethische reflectie. In Manschot, H. & H. van Dartel (red.). *In gesprek over goede zorg. Overlegmethoden voor ethiek in de praktijk*. Amsterdam: Boom.
- Jacobs, G. Meij, R. Tenwolde H. en Zomer, Y. (red.) (2008). *Goed werk. Verkenningen van normatieve professionalisering* (p. 52-67). Amsterdam: SWP.
- Wirtz, (2004). *De moresprudentie van de auditor*. Audit magazine, 14 (3), 14-17.
- Karssing, E. (2011). *De oplossing is het probleem niet! Reflecties op ethiek, integriteit en compliance*. Capelle aan den IJssel: Nederlands Compliance Instituut.
- Stas, K., Verbruggen, A, Vlaeminck A, (2013). *Ethische knopen doorhakken*. Gent: Academia Press.
- Tonkens, E. (2006). Inleiding. Als je het doet, doe het dan goed. Modern moraliseren voor beginners. In: E. Tonkens, Uitermark, J., & M. Ham (Red.) *Handboek moraliseren. Burgerschap en ongedeelde moraal*. Amsterdam: Van Gennep.

1 EMOTIONELE BEROERING EN MORAAAL

Sabrina Keinemans

In opvattingen over professionaliteit worden emoties vaak met enig wantrouwen genoemd. Sociale professionals moeten hun handelen rationeel kunnen verantwoorden en (lieft evidence based) onderbouwen. Toch kunnen we er niet omheen dat morele dilemma's ons emotioneel raken in de beroepsuitoefening. Verstoren die emoties een welbevuste rationele afweging of kunnen we er ook op een andere manier naar kijken? In dit hoofdstuk schrijft Sabrina Keinemans over de morele betekenis van emoties en de meerwaarde die het serieus nemen van emotionele beroering heeft voor het professionele handelen.

Erik is 14 jaar, en woont sinds zijn vierde jaar in een pleeggezin. De vader van Erik is niet in beeld. Zijn moeder kampt met een drugs- en alcoholverslaving en daaruit voortvloeiend crimineel gedrag. Ze heeft daarvoor regelmatig in detentie gezeten. Door het drugsgebruik heeft Erik onregelmatig contact met zijn moeder.

Ook het pleeggezin worstelt met de nodige problemen. De pleegouders hebben sinds een aantal jaren een slechte relatie. Ze willen scheiden. Omdat ze hun huis niet verkocht krijgen, wonen ze echter nog samen. Pleegmoeder heeft wel een nieuwe partner in Hongarije. Ze verblijft daar in de vakantie en Erik gaat dan mee. Hij heeft een goede band met zijn pleegmoeder.

Op een avond vergeet de voogdijwerker van Erik haar telefoon uit te zetten en zij wordt door hem gebeld. Zijn pleegouders hebben een flinke ruzie. Hijzelf is naar boven gestuurd. “Wil jij met pleegmoeder praten zodat het over gaat?”, vraagt hij de voogdijwerker.

Alvorens verder te lezen, wil ik de lezer vragen zich te verplaatsen in de voogdijwerker uit deze casus. Het is avond, de telefoon gaat en je ziet dat deze jongen belt. Neem je op en hoor je het relaas van Erik aan? Wat doet dat met je? Wat gaat er dan door je heen? Maak je enkel een rationele afweging alvorens je tot handelen overgaat? Of speelt je gevoel voor deze jongen, in deze situatie, daarin ook een rol?

Sociale professionals komen leed tegen. Het is inherent aan hun beroep dat zij in gezinnen komen waar het niet lekker loopt, waar het leven moeite kost en zwaar kan zijn. Dergelijke situaties kunnen morele vragen